

Z PARKÓW NARODOWYCH FROM THE NATIONAL PARKS

Sylwia Szefer, Lidia Małek

WALORY BOTANICZNE PARKU NARODOWEGO GÓR STOŁOWYCH

Botanical values of the Stołowe Mountains National Park.

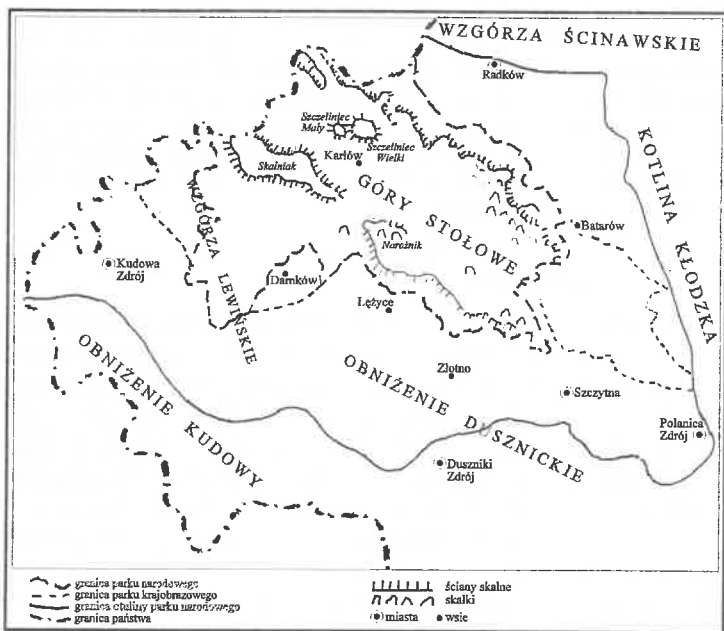
Abstract

On the 16th of September, 1993, the Stołowe Mountains National Park was established in the Central Sudetes Region encompassing the Stołowe Mountains and part of the Lewiński Highlands. The Stołowe Mountains are mountains of plate structure, composed of flat, dipping layers of sandstone (jointed sondering) and beds of marl susceptible to various degrees of erosion. The vegetation cover is that of a lower mountain region, with anthropogenically transplanted spruce coniferous forests most prevalent. The Rogowa Kopa, Darnkowski Potok, and Pasterka forest reserves as well as the Łężyckie Skalki meadow reserve are planned in this area and the Great Batarowski Peat Bog is classified a valuable natural object. Of the flora of the Stołowe Mountains, the bryoflora and trees and shrubs, both those protected and those worthy of protection, are best known.

KEY WORDS: Stołowe Mountains National Park, vegetation cover, reserve designing, flora

Wstęp. Park Narodowy Gór Stołowych powołany został 16.09.1993 roku na mocy rozporządzenia Rady Ministrów. Obejmuje on fragmenty Gór Stołowych znajdujących się na terenie Polski oraz północną część Wzgórza Lewińskiego. Łączna powierzchnia wynosi 6280,3 ha a wraz z otuliną 16855,3 ha. Wcześniej, bo w roku 1981 został utworzony Stołowogórski Park Krajobrazowy o powierzchni 17004 ha. Statut parku krajobrazowego nie dawał jednak gwarancji pełnej ochrony unikalnych walorów Gór Stołowych. Na sesji naukowej poświęconej powołaniu Parku Narodowego Gór Stołowych, która odbyła się 1-3 czerwca 1984 r. w Radkowie przyjęto propozycję przebiegu granic parku narodowego. Ustalono, że obszar ten będzie mniejszy od istniejącego S.P.K. (ryc. 1). Postanowiono pozostawić w otulinie parku narodowego obszar znajdujący się na wschód od linii Studzienna-Batorówek-Złotno jako znacznie mniej interesujący, gdyż charakteryzuje się on małym zróżnicowaniem rzeźby i jest porośnięty jednolitym borem świerkowym o ubogim runie (Jońca 1986). Obszar Parku od północy i północnego-zachodu wyznaczony jest granicą państwa, od południa Obniżeniem Kudowskim i Dusznickim pomiędzy którymi leżą

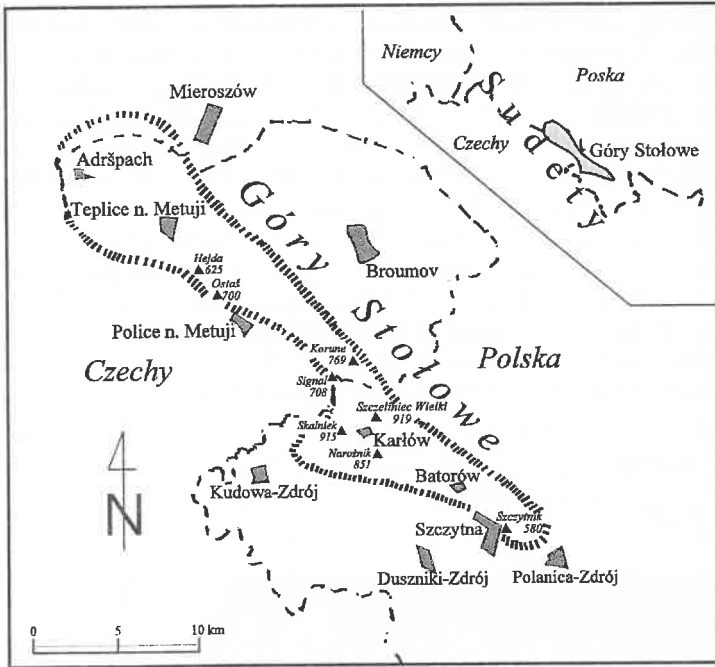
Wzgórze Lewińskie, od wschodu Kotliną Kłodzką, a od północno-wschodu Wzgórzami Ścinawskimi. Niestety z obszaru parku został wyłączony teren wsi Karlów z przyległymi cennymi przyrodniczo łąkami oraz wszystkie drogi publiczne. Pomijając łąki z okolic Łężna, nazywane Sawanną Łężycką, łąki karłowskie są jednymi z najcenniejszych w obrębie stoliwa Gór Stołowych. Występują tam liczne gatunki chronione, m.in. *Gymnadenia conopsea*, *Pedicularis silvatica*, *Dactylorhiza maialis*, *Carlina acaulis* i *Trollius europaeus*. Bardzo niekorzystne jest również wyłączenie i dalsza eksploatacja kamieniołomu z okolic Radkowa. Na skutek wstrząsów powybuchowych istnieje możliwość zmian w ruchach ścian skalnych najbliższej znajdującej się stoliw: Szczelińca Wielkiego i Małego (Jońca 1986).

Ryc. 1. Położenie Parku Narodowego Gór Stołowych
 Fig. 1. Location of the Stołowe Mountains National Park

Góry Stołowe są jedynymi w Polsce i jednymi z niewielu w Europie górami o budowie płytowej. Położone są w krainie Sudeckiej, jej południowo-wschodniej części, w dzielnicy Sudetów Środkowych (Kondracki 1988, 1994). Ciągają się od Polanicy przez Batorów i Karlów w

Polsce oraz od Polic nad Metuji do Adršpachu w Czechach, by ponownie wyjść na teren Polski w rejonie Mieroszowa w Kotlinie Krzeszowskiej (ryc. 2). Góry Stołowe zbudowane są z poziomo zalegających warstw piaskowca

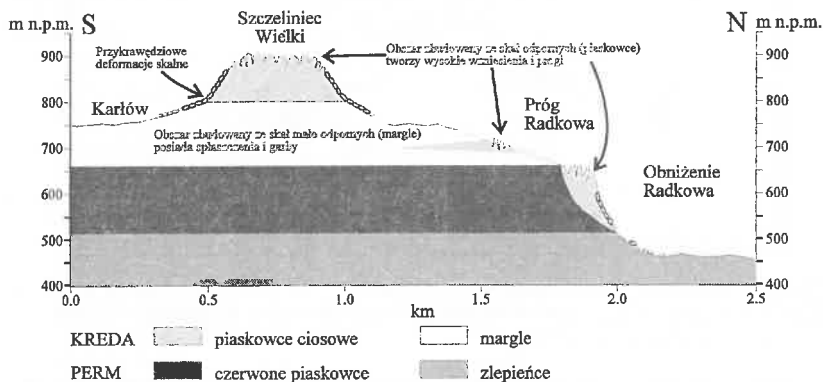
Ryc. 2. Lokalizacja Gór Stołowych w Sudetach

Fig. 2. Location of the Stołowe Mountains National Park in the Sudetes Region (from Cacoń, et al. 1994)

ciosowego i ławic marglu o różnorodnej odporności na niszczenie (ryc. 3). Nazwa "stołowe" pochodzi od krajobrazu, w którym ponad płaskimi powierzchniami ułożonymi piętrowo: Obniżenie Dusznickie (ok. 550 m n.p.m.), Obniżenie Łężna (750 m n.p.m.), Obniżenie Karlowa (750 m n.p.m.), wznoszą się separowane wzgórza o kształcie stoliw, takie jak Szczylniec Wielki (919 m n.p.m.), Szczylniec Mały (896 m n.p.m.), Narożnik (851 m n.p.m.) i Skalniak (915 m n.p.m.). Stoliwa te, ograniczone pionowymi ścianami, urozmaiczone są różnymi fantastycznymi formami skalnymi, powstałymi w wyniku oddziaływania procesów wietrzeńca na gęsto spękany górny poziom ławic piaskowca ciosowego, np. skałki Szczylnica Wielkiego: "Wielbłąd", "Tron", "Świątynia Indyjska".

Skomplikowany system korytarzy daje labirynty skalne, szczególnie atrakcyjne w obrębie Błędných Skał, które podobnie jak Szczeliniec Wielki są chronione jako skalno-krajobrazowy rezerwat przyrody.

Najbardziej interesujące obiekty przyrodnicze Gór Stołowych. Roślinność Gór Stołowych należy w większości do piętra regła dolnego. Obecnie jest to głównie antropogeniczny bór świerkowy, zwłaszcza w dolnych partiach gór złożony głównie ze świerka obcego pochodzenia, wprowadzonego tutaj na przełomie XIX i XX wieku w miejsce wyciętych lasów bukowo-jodłowych. Oprócz świerka rośnie tutaj w domieszce brzoza brodawkowata, sosna, a pojedynczo też jawor i jarzębina. W runie leśnym, zwłaszcza na blokach skalnych, spotyka się liczne gatunki mchów, wątrobowców i porostów. Miejscami zbocza Gór Stołowych porastają jednak lasy bukowe z przepięknymi przestojami starych buków, jaworów, wiązów górskich oraz pojedynczo występującego modrzewia. Skupiska starodrzewi znajdują się m.in. w okolicach Pasterki, Darnkowa i źródeł rzeki Pośny, w tych właśnie miejscach projektowane są rezerваты.

Ryc. 3. Schematyczny przekrój geologiczny przez północną część Gór Stołowych
 Fig. 3. Sketch of a geological slice through the northern part of the Stołowe Mountains (from Pulinowa 1986)

W okolicy Darnkowa projektowany jest rezerwat "Rogowa Kopa", tworzony dla ochrony występującej tutaj, prawdopodobnie na jedynym już stanowisku w Polsce, skalnicy zwodniczej *Saxifraga rosacea* (= *S. decipiens*). Stanowiska tej byliny notowane były na początku naszego wieku przez botaników niemieckich (Schube 1903), w latach 50-tych potwierdzone na Rogowej Kopie i koło Barda przez Szweykowskiego (Szweykowski 1952). Niestety w latach następnych stonowisko koło

Kłodzka nie zostało potwierdzone (Czubiński et al. 1977). Na obszarze Rogowej Kopy i w jej otoczeniu stwierdzono podczas prowadzonych w latach 1983 i 1984 badań florystycznych 197 taksonów roślin wyższych (Pender, Macicka 1988 b). Występują tutaj liczne gatunki objęte w Polsce ścisłą ochroną, np. *Lilium martagon*, *Daphne mezereum*, *Leucojum vernum*, *Galanthus nivalis*, *Gentiana ciliata* oraz ochroną częściową: *Veratrum lobelianum*, *Primula elatior*, *Asarum europeum*, *Colchicum autumnale*. Niedostępność stromych zboczy zdecydowała o strukturze wiekowej występującego drzewostanu, w którym zachowały się ponad stuletnie egzemplarze buków, jaworów, wiązów górskich i jodeł. W skład naturalnej szaty leśnej tego terenu wchodzi lasy bukowe (*Dentario enneaphyllidis*) i jaworowe (*Lunario - Aceretum*) oraz nieznaczna domieszka innych liściastych i szpilkowych. Na dnie doliny Darnkowskiego Potoku i w odsłoniętych miejscach nad mniejszymi strumieniami występuje bujna roślinność ziołoroślowa, wśród której wyróżnić można zespół przypotokowych łopuszyn *Petasitetum albi* z *Petasites albus*, *Thalictrum aquilegifolium*, *Veratrum lobelianum*. Natomiast na stromych i ocienionych ścianach marglowych w zależności od rzeźby, miąższości wytworzonej na skale gleby i jej wilgotności wykształcają się w różnym stopniu inicjalne zbiorowiska roślinne - od najprostszych strukturalnie zbiorowisk mchów i porostów po zbiorowiska z krzewami i drzewami: *Picea abies*, *Rosa pendulina*, *Ulmus glabra*. Ciekawy jest naskalny zespół *Asplenio viridis-Cystopteridetum* wraz ze skalnicą zwodniczą.

Interesującą szatą roślinną wyróżniają się w Górach Stołowych także tereny położone w górnych partiach doliny potoku Pośna. W opracowaniu "Rezerwaty przyrody w Polsce" (Czubiński et al. 1977) w grupie rezerwatów projektowanych wymieniono krajobrazowo-florystyczny rezerwat "Wodospady Radkowskie". W rezerwacie tym przewidywano zabezpieczenie interesującej partii doliny Pośny z kaskadowymi wodospadami spadającymi z głazów piaskowca oraz planowano ochronę lasów dolnoreglowych reprezentowanych przez *Dentario enneaphyllidis-Fagetum* i *Lunario-Aceretum*. Obecnie projektowany jest tam rezerwat "Nad Pośną" (Pender, Macicka 1988 a). Pomimo zmniejszenia zasobności potoku poprzez ujęcie wody pitnej dla Radkowa, występuje korzystna wilgotność powietrza i gleby dla rozwoju roślin. Fragmenty naturalnych zbiorowisk leśnych zachowały się również dzięki trudnemu dostępowi na stromych stokach wysłanych blokami skalnymi. W sumie odnotowano na tym obszarze 119 gatunków roślin wyższych, z licznymi gatunkami górskimi: reglowymi, subalpejskimi i ogólnogórskimi, np. *Fagus sylvatica*, *Acer pseudoplatanus*, *Ulmus glabra*, *Lunaria rediviva*, *Petasites albus*,

Rosa pendulina, *Lonicera nigra*, *Calamagrostis villosa*. Spośród gatunków objętych ścisłą ochroną występuje tu *Lilium martagon* i często spotykany na skałkach piaskowcowych *Polypodium vulgare*, natomiast z gatunków objętych ochroną częściową *Galium odoratum*, *Primula elatior* i *Asarum europeum*.

Atrakcyjnym terenem pod względem krajobrazowym jest uroczysko Pasterskiej Góry położonej 3 km na północny-zachód od Szczelińca, miejsce projektowanego skalnego rezerwatu "**Pasterka**" (Wilczkiewicz 1983).

Na terenie Gór Stołowych, w okresie polodowcowego optimum klimatycznego, na poziomie margli turońskich wytworzyły się torfowiska wysokie, z których jedno uznane jest za ścisły rezerwat florystyczny pod nazwą "**Wielkie Torfowisko Batorowskie**". Porośnięte jest ono świerkiem z sosną i brzozą. Na początku naszego wieku Schube (1903) wymienił wiele gatunków roślin: *Erica tetralix*, *Andromeda polifolia*, *Oxycoccus*, *Menyanthes trifoliata*, *Lycopodium inundatum*, *Drosera rotundifolia*, *Listera cordata*, *Juncus filiformis*, *Empetrum nigrum*, *Ledum palustre*, *Pinus uliginosa*. Obecnie na skutek melioracji, które spowodowały obniżenie poziomu wody, większość wymienionych gatunków zaniknęła. Wśród występujących gatunków roślin naczyniowych wymienić można sosnę błotną i bażynę czarną. Jednym z wniosków przyjętych przez Radę Naukową P.N.G.S. na posiedzeniu z dnia 21.10.1994 roku był projekt zatamowania odpływu wody z obszaru Wielkiego Torfowiska Batorowskiego. Głównym celem tego programu jest odnalezienie odpowiedzi na następujące problemy:

- kierunek postępowania sukcesji w zmienionych warunkach siedliskowych
- obserwacja zmiany rzeźby roślinnej w czasie tego procesu
- ocena możliwości renaturalizacji torfowiska.

Łąki w Górach Stołowych spotyka się na południowym skłonie w rejonie Łężyc oraz Kąrlowa, a w mniejszym stopniu w okolicy Złotna, Batorowa, Gołaczowa, Jerzykowic, Pasterki i Chocieszowa. Na powierzchni łąk łążycznych tkwią na płaskiej przestrzeni pojedyncze skałki piaskowca i rosną pojedynczo drzewa, stwarzając wrażenie afrykańskiej sawanny. Na obszarze tym projektowany jest rezerwat pod nazwą "**Łężyckie Skałki**" (Kuczyńska Pender, Pender 1988). Na stosunkowo niewielkiej powierzchni wokół skałek i na pobliskich terenach w ich otoczeniu stwierdzono 245 gatunków roślin naczyniowych (Pender 1988). Wśród roślin chronionych można wyróżnić: *Trollius europaeus*, *Veratrum lobelianum*, *Carlina acaulis*, *Daphne mezereum*, *Lilium martagon*,

Leucojum vernum, *Gymnadenia conopsea*, *Arnica montana*, *Colchicum autumnale*. O ogólnym charakterze roślinności tego obszaru decydują zbiorowiska łąkowe w północnej części bardziej suche, np. zbiorowisko z rzędu *Arrhenatheretalia elatior* z udziałem gatunków z klasy *Nardo-Calunetea*, a w południowej bardziej uwilgotnione - zespołów *Cirsietum rivularis* czy *Scirpetum silvatici*, a przy wysiękach wodnych zaznaczają się niekiedy tendencje do zabagnienia. Występują również płaty zaroślowe z *Betula pendula* i *Betula pubescens* oraz fragmenty świerczyn. "Łężyckie Skalki" od zachodu, południa i wschodu otaczają tereny leśne: fragmenty *Dentario enneaphylidis-Fagetum*, *Luzulo albidae-Fagetum*, *Lunario-Aceretum*, płaty monokultur świerkowych oraz zręby leśne. Na północy i wschodzie obszar ten sąsiaduje z ugorami, w przeszłości były to zagospodarowane użytki zielone.

Historia i przeszłość badań botanicznych w Górach Stołowych. Górami Stołowymi interesowali się botanicy już w XIX wieku, z tego okresu pochodzą pierwsze publikacje. W kręgu zainteresowań niemieckich, a następnie polskich badaczy znalazły się mszaki tego obszaru. Bryoflora Gór Stołowych była badana w trzech okresach:

- pierwszy (do roku 1876) - obejmuje dane bryologów niemieckich (Limpricht 1876, Milde 1869),
- drugi (lata 1947-1959) - opracowania z materiałów zielnikowych zebrane w latach 1947-1951 (Szweykowski 1951, 1953; Lisowski i Szweykowski 1957; Lisowski 1959),
- trzeci (lata 1972-1976) - badania Szmajdy (Szmajda 1979). Ogólnie występuje na tym terenie około 122 gatunków wątrobowców, 272 gatunki mchów oraz 214 gatunków porostów (Tobolewski 1955).

Badaniem chronionych i godnych ochrony drzew i krzewów polskiej części Sudetów, w tym również Gór Stołowych zajmował się Boratyński i Danielewicz (Boratyński 1978, 1985, 1986, 1987, 1988, 1990; Boratyński i Danielewicz 1989). Na szczególną uwagę zasługuje sosna drzewokosa *Pinus rhaetica* podawana w Polskiej Czerwonej Księdze (Staszkievicz 1993, Zarzycki K., Kaźmierczakowa R. (eds.)), w literaturze spotykana również pod nazwą *Pinus uliginosa* lub jako mieszaniec sosny zwyczajnej i kosodrzewiny *Pinus silvestris* *Pinus mugo*. W Górach Stołowych gatunek ten występuje na dwóch stanowiskach: na Błędnym Skalnym (Boratyński 1978) i Wielkim Torfowisku Batorowskim (Staszkievicz, Tyszkiewicz 1972).

Przy Parku Narodowym Gór Stołowych powstaje Pracownia Naukowa, w której do tej pory zatrudnieni są na etatach asystentów naukowo-

badawczych: leśnik, botanik i ornitolog. Przewidziany jest jeszcze etat geologa i kierownika pracowni. W najbliższej przyszłości planuje się powstanie placówki dydaktycznej, której zadaniem będzie edukacja przyrodnicza dzieci i młodzieży.

LITERATURA

- BORATYŃSKI A. 1985. Rzadkie i godne ochrony drzewa i krzewy polskiej części Sudetów, Pogórza i Przedgórze Sudeckiego. 1. *Juniperus communis* L.s.p. Arbor. Kórn.: 111-127.
- BORATYŃSKI A. 1986 1987 1988. Chronione i godne ochrony drzewa i krzewy polskiej części Sudetów, Pogórza i Przedgórze Sudeckiego. 2. *Empetrum nigrum* L.s.l. 3. *Salix lapponum* L. 4. *Salix myrtilloides* L. Arbor. Kórn.: 21-37, 3-18, 7-11.
- BORATYŃSKI A., DANIELEWICZ W. 1989. Chronione i godne ochrony drzewa i polskiej części Sudetów, Pogórza i Przedgórze Sudeckiego. 5. *Betula pubescens* Ehrh. subsp. *carpatica* (Waldst. et Kit.) Asch. et Graebner. Arbor. Kórn.: 71-88.
- BORATYŃSKI A. 1990. Chronione i godne ochrony drzewa i krzewy polskiej części Sudetów, pogórza i Przedgórze Sudeckiego. 6. *Ledum palustre* L. Arbor. Kórn.: 83-89.
- BORATYŃSKI A. 1978. Sosna błotna (*Pinus uliginosa* Neumann) w rezerwacie Błędne Skały w Górach Stołowych. Arbor. Kórn.: 261-267.
- CACOŃ S., KACZAŁEK M., KAŃNY B., KOPECKY J., KOSTAK B., MAKOŁSKI K. 1994. Monitorowanie deformacji górnej warstwy litosfery na obiektach przyrody nieożywionej w Górach Stołowych. Zeszyty Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Geodezja i Urządzania Rolne XII nr 251, 99-111.
- CZUBIŃSKI Z., GAWŁOWSKA J., ZABIEROWSKI K. 1977. Rezerwaty przyrody w Polsce. Zakł. Ochr. Przyr.PAN. PWN Warszawa.
- JONCA E. 1986. W sprawie utworzenia Stołowogórskiego Parku Narodowego. Chronmy Przyr. Ojcz. 42, 1: 47-54.
- KONDRACKI J. 1980. Geografia fizyczna Polski. PWN Warszawa.
- KUCZYŃSKA Z., PENDER K. mscr. 1988. Charakterystyka geobotaniczna obszaru projektowanego rezerwatu przyrody w otoczeniu "Łężyckich Skałek" koło Łężna Górnego. Park Narodowy Gór Stołowych.
- LIMPRICHT K.G. 1876. Laubmoose und Lebermoose. In: F Cohn (red) Krypto gamenflora von Schlesien. 1:27-352. 413-444 (Nachtrape) Breslau.
- LISOWSKI S. 1959. Mchy Gór Stołowych (Sudety). Bryotheca polonica. Fasc XLVI: 1176-1200. Poznań.
- LISOWSKI S., SZWEJKOWSKI J. 1957. Mchy Gór Stołowych (Sudety). Fasc XXX: 776-800. Poznań.
- MILDE 1869. Bryologia silesiaca.Laubmoos-Flora von Nord- und Mittel-Deutschland unter besonderer Berücksichtigung Schlesiens. Leipzig. Verl.V.A.Felix.
- PENDER K. mscr. Charakterystyka roślinności Gór Stołowych. Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego w Wałbrzychu.

- PENDER K. 1988. Szata roślinna otoczenia Łężyckich Skałek w Górach Stołowych. Acta Univ. Wratislav. Prace Bot. 36: 81-124.
- PENDER K., MACICKA T. mscr. 1988 a. Charakterystyka szaty roślinnej w projektowanym rezerwacie przyrody "Nad Pośną" w Górach Stołowych. P.N.G.S.
- PENDER K., MACICKA T. mscr. 1988 b. Charakterystyka szaty roślinnej projektowanego rezerwatu przyrody "Rogowa Kopa" w Górach Stołowych. P.N.G.S.
- PULINOWA M. Z. 1986. Ścieżki skalnej rzeźby. KAW Wrocław.
- SCHUBE Th. 1903. Die Verbreitung der Gefasspflanzen in Schlesien preussischen und osterreichischen Anteils". Breslau.
- STASZKIEWICZ J., TYSZKIEWICZ M. 1972. Zmienność naturalnych mieszańców *Pinus silvestris* *Pinus Mugo Turra* (= *Pinus rotundata* Link) w południowo-zachodniej Polsce oraz na wybranych stanowiskach Czech i Moraw. Frag. Flor. et Geobot. 18: 173-191.
- SZMAJDA P. 1970. Bryoflora Gór Stołowych i jej charakterystyka geobotaniczna. PTPN Prace Kom. Biol. 52: 1-76. Poznań.
- SZWEYKOWSKI J. 1951. Rozmieszczenie zbiorowisk mszaków w potokach Gór Stołowych. PTPN Prace Kom. Biol. 13, 3: 1-47.
- SZWEYKOWSKI J. 1952. O ochronę polskich stanowisk *Saxifraga decipiens*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 19, 4: 52-57.
- SZWEYKOWSKI J. 1953. Mszaki Gór Stołowych cz. I Wątrobowce (*Hepaticae*). PTPN Prace Kom. Biol. 14, 5: 1-134.
- TOBOLEWSKI Z. 1955. Porosty Gór Stołowych. PTPN Prace Kom. Biol. 16, 1: 1-99.
- WILCZKIEWICZ M. 1983. Osobliwości przyrodnicze uroczyska Pasterka na terenie Gór Stołowych. Chrońmy Przyr. Ojcz. 39, 3: 74-19.
- ZARZYCKI K., KAŻMIERCZAKOWA R. (red.) 1993. Polska Czerwona Księga Roślin. IB PAN Kraków.

Adres autorów:

Park Narodowy Gór Stołowych
ul. Słoneczna 31
57-350 Kudowa Zdrój